

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Het grote bestuurshervormingswerk: de emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum

Schmitz, B.F.T.

Citation

Schmitz, B. F. T. (2023, September 21). *Het grote bestuurshervormingswerk: de emancipatiestrijd van Indonesische werknemers in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van Nederlands-Indië in het interbellum*. Uitgeverij Verloren, Hilversum.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3641905>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3641905>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het grote bestuurshervormingswerk

Deze dissertatie is tot stand gekomen met de financiële steun van een Promotiebeurs voor leraren van het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO).

Afbeelding op het omslag: Het inladen der treinen, 1929, NI-HaNa, Gemeenschappelijk archief Zustermaatschappijen, inv.nr. 235.

Dit proefschrift heeft geen eigen ISBN.
Het ISBN van de handelsuitgave is 9789464550818.

© 2023 Bart Schmitz
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak en omslag: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Het grote bestuurs- hervormingswerk

De emancipatiestrijd van Indonesische werknemers
in het westerse bedrijfsleven en de indianisatie van
Nederlands-Indië in het interbellum

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden
op gezag van rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op donderdag 21 september 2023
klokke 15:00 uur

door
Bart Frans Thomas Schmitz

Geboren te Leiderdorp
25 september 1970

Promotor:

Professor Dr. H.W. van de Doel

Co-promotores:

Dr. L.J. Touwen

Dr. A. Dirks

Promotiecommissie:

Professor Dr. M. Bloembergen

Professor Dr. A. Bedner

Dr. E. Captain (KITLV)

Dr. L. Rosen Jacobson

Inhoud

Voorwoord	11
Inleiding	13
1 Een overgang die vele jaren zal eisen	
<i>De brugfunctie van westers opgeleide Indonesiërs in het personeelsbeleid van de KPM en de Zustermaatschappijen (1915-1939)</i>	32
1.1 De basis van het bedrijf en het personeelsbeleid van De Zustermaatschappijen en de KPM	34
1.1.1 De basis van het bedrijf en het personeelsbeleid van de Zustermaatschappijen, 1881-1912	35
1.1.2 De basis van het bedrijf en het personeelsbeleid van de KPM, 1888-1915	41
1.2 De ethische politiek en de druk op het 'rassencriterium' in het personeelsbeleid van De Zustermaatschappijen en de KPM	44
1.2.1 De ethische politiek en de druk op het 'rassencriterium' in het personeelsbeleid van De Zustermaatschappijen, 1903-1918	45
1.2.2 De ethische politiek en de druk op het personeelsbeleid van de KPM, 1903-1921	50
1.3 Het rassenonderscheid in het personeelsbeleid van de Zustermaatschappijen en de KPM in de roaring twenties	53
1.3.1 Het rassenonderscheid in het personeelsbeleid van de Zustermaatschappijen in de roaring twenties, 1918-1928	54
1.3.2 Het rassenonderscheid in het personeelsbeleid bij het Nautisch Varend Personeel en het Walpersoneel van de KPM, 1921-1928	61
1.4 De magere jaren: het personeelsbeleid van Zustermaatschappijen en KPM onder benarde financiële omstandigheden	67
1.4.1 Het personeelsbeleid van Zustermaatschappijen onder benarde financiële omstandigheden, 1930-1938	67
1.4.2 Het personeelsbeleid van de KPM door de ongunst der tijden getroffen, 1930-1939	74
1.5 Een overgang die vele jaren zal eisen	78

2 Muziek van een verre toekomst?

<i>De komst van Indonesiërs met westerse scholing in de praktijk van het Indische bedrijfsleven en het rassencriterium in de theorie van de koloniale en antiekoloniale gedachtevorming in het interbellum</i>	83
2.1 Personeelsbeleid in fragmenten: conservatief en progressief koloniaal personeelsbeleid in het interbellum	83
2.1.1 De Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteits-Maatschappij (ANIEM)	84
2.1.2 Een buitengewoon welwillende houding?	86
2.1.3 De rol van landaard in personeels- en pensioenbeleid en de specifiek Indische kenmerken van de arbeidsverhoudingen volgens de ANIEM	92
2.1.4 De Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (KNILM), de Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM), De Javasche Bank (DJB), NV de Internationale Crediet- en Handelsvereniging 'Rotterdam' (Internatio)	94
2.1.5 De Koninklijke Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (KNILM)	94
2.1.6 De Bataafsche Petroleum Maatschappij (BPM)	96
2.1.7 De Javasche Bank (DJB)	100
2.1.8 NV de Internationale Crediet- en Handelsvereniging 'Rotterdam' (Internatio)	101
2.1.9 Conservatief en progressief koloniaal personeelsbeleid in het interbellum	103
2.2 Koloniale en antiekoloniale theorieën in het interbellum	106
2.2.1 Een koloniaal onderonsje, de economische theorieën van de professoren J.C. Kielstra, J.H. Boeke en J. van Gelderen over Indië	107
2.2.2 Professor J.C. Kielstra en de raciale basis van de koloniale staathuiskunde	107
2.2.3 Professor J.H. Boeke en de culturele splitsing van de dualistische koloniale staathuishouding	110
2.2.4 Professor J. van Gelderen en de tijdelijkheid van de splitsing in de koloniale staathuiskunde	114
2.2.5 Conservatisme, marxisme en de onderschatting van het belang van de indianisatie-ontwikkeling in de koloniale maatschappij	116
2.2.6 Indonesische stemmen, dr. Aboetari, drs. M. Hatta en M.H. Thamrin over de Indische economie	117
2.2.7 Aboetari en de verhouding van de koloniale tot de theoretische economie	117

2.2.8	Mohammad Hatta en de opheffing van de koloniale antithese	121
2.2.9	M.H. Thamrin en het economische standpunt van de nationalistische coöperatieve-beweging in de Volksraad	123
2.2.10	Economische associatie, coöperatieve economie en 'onafhankelijkheidsmaking' en de onderschatting van het belang van de indianisatie-ontwikkeling in de koloniale maatschappij	127
2.3	Muziek van een verre toekomst?	128

3 De koloniale geest en de komst van de inheemse krachten

	<i>Het Algemeen Nederlands-Indische Vakverbond, de indianisering en de ondergang van de eenheidsgedachte (1918-1928)</i>	131
3.1	De snelle groei van de vakbeweging in Indië, het BBL en de splitsing van de 'Europese' en 'Inlandse' bonden, 1918-1925	133
3.2	Een vakverenigingswereld in fragmenten: de Europese vakcentrales en de onafhankelijke bonden	139
3.3	Koch en de ondergang van de eenheidsgedachte, 1925-1927	142
3.4	De Federatie van Van Lonkhuyzen, de kolonist-werknemer en zijn 'Europeesch salarispeil'	146
3.5	Een conflict achter de schermen: Tiesings eenheidsgedachte en de indianisatie binnen de Suikerbond	150
3.6	De koloniale geest en de komst van de inheemse krachten	159

4 Voor een groot Indië in het algemeen en één – sterk-broederlijk – P.T.T.-personeel in het bijzonder

	<i>De noodzakelijke indianisatie bij Tante Pos, de rassenkwestie en de Indonesische stem in de Postbond (1919-1942)</i>	162
4.1	De Indonesische ambtenaren en de modernisering van Tante Pos, 1892-1939	163
4.1.1	Ante-deluviaanse zaken in een moderniserende Indische wereld, 1892-1909	165
4.1.2	Steun en leiding in het streven om vooruit te komen, opleiding en onderwijs bij de Indische Post, 1909-1917	167
4.1.3	De postbond, de grievencommissie en de positieverbetering van het personeel, 1917-1920	169
4.1.4	De recessie, het belang van de landshuishouding en de ontevreden geest onder de ambtenaren, 1921-1925	174
4.1.5	De 'goede functioneering' van de Dienst in tijden van economische groei en politieke woelingen, 1926-1930	178
4.1.6	De neerwaartse spiraal van de grote crisis, de jammerlijke tekorten van de oude Dame en haar voorzichtige opleving, 1930-1939	180

4.1.7	De Indonesische ambtenaren en de modernisering van Tante Pos	181
4.2	Geschiktheid, dienstijver en plichtsbetrachting: de beoordeling van het Indonesische personeel van dienstwege, 1923-1939	182
4.2.1	Accuratesse en dienstijver	183
4.2.2	Overplaatsing en geschiktheid voor de Dienst	185
4.2.3	Betrouwbaarheid, bruikbaarheid en de reputatie van de Dienst	187
4.2.4	De Indische P.T.T., de vakbond en de communistische zaak	189
4.2.5	Personeelsbeleid in een harde samenleving	192
4.3	De Postbond en de stem van de Indonesische leden, 1920-1940	193
4.3.1	Een kwart eeuw Vakbondswerk: de plaats van de 'Inheemsche leden' in de propaganda van de Postbond	194
4.3.2	Indonesische stemmen in de Postbond: de bond werkt aan onze positieverbetering, april-augustus 1920	198
4.3.3	Onze positie is meer gewaarborgd dan in vroeger tijden, 1922	201
4.3.4	De bittere tijd van de ziekte van de bezuiniging, 1923	205
4.3.5	Het schip van Insulinde, door de heer Damme aan de grond geraakt, 1924-1925	211
4.3.6	'Zonder billijke, (zonder aansziens des persoons) regeling om het besten uit het corps te halen, vindt men steeds een ontevreden geest onder de ambtenaren', 1926	219
4.3.7	'Het gist in Indië', 1927-1930	224
4.3.8	De kaalslag van de bezuinigingen, de wens uit boezem van het Inheemsch personeel en de Kronjongsongs van Soekaboemi, 1931-1940	229
4.3.9	De Postbond en de stem van de Indonesische leden, 1920-1940	233
4.4	Voor een groot Indië in het algemeen en één - sterk-broederlijk - P.T.T.-personeel in het bijzonder	236

5 Het dwaallicht van de rijpheidsgedachte

	<i>De ontdekking van de indianisatie en de strijd om het indianiseringsbeleid in de Volksraad (1918-1941)</i>	240
5.1	De ontdekking van de indianisatie en de strijd om het indianiseringsbeleid in de Volksraad	240
5.2	'Een leus voor een ontwikkeling die in Indië haar term nog niet gevonden had': indianisatie en verindischung in de dagbladpers in de jaren voor de crisis, 1919-1930	242
5.3	Het 'themanummer indianisatie' van <i>Koloniale Studiën</i> , een koloniale analyse van een koloniaal vraagstuk	247

5.4	Rijpheid, rechtvaardigheid en de praktijk die zich niet stoort aan een min of meer academisch betoog	253
5.5	Een beperkt democratisch experiment	254
5.5.1	De drie eerste zittingen van de Volksraad als ‘wachter van de publiek opinie’, 1918-1926	255
5.5.2	De polarisatie van de Vierde Volksraad, 1927-1931	261
5.5.3	De crisis en het warrige begin van een vaag debat in het laatste jaar van de Vierde Volksraad: verindischung, indianisering, indonesiering, indonisering, verindianisering, indonesianisatie, verinheemsching en indianisatie, 1930-1931	263
5.5.4	De ‘korte opmerking’ over een natuurlijke en noodzakelijke ontwikkeling in de eerste jaren van de Vijfde Volksraad, 1931-1934	267
5.5.5	Indianisatie, ontblanking, verindischung. De consolidatie van het indianisatiedebat in het laatste jaar van de Vijfde Volksraad, 1934-1935	275
5.5.6	Verinheemsching, verindischung, indianisatie en de petitie Soetardjo in de zesde Volksraad, 1936-1938	278
5.5.7	Het laatste indianisatiedebat rond de salarispolitiek van de Indische regering: de herziening van het Besluit Bezoldiging Landsdienaren in het laatste jaar van de Zesde Volksraad, 1938	287
5.5.8	Indianisatie als een zoo vaag begrip tijdens de Zevende Volksraad, 1939-1942	289
5.6	Het dwaallicht van de rijpheidsgedachte	292
	Conclusie	296
	Bibliografie	302
	Lijst van tabellen	314
	Samenvatting: Het grote bestuurshervormingswerk	340
	Summary: The great work of governance reform	344
	Ringkasan: Reformasi besar-besaran sistem pemerintahan Hindia Belanda	348
	Curriculum vitae	351

Voorwoord

Als kersverse student geschiedenis kreeg ik van mijn grootmoeder Helbertine Adriana (Tineke) Küller-Goethart de dagboeken van haar neef Henri T. Damsté die het in zijn carrière tot resident van Bali en Lombok gebracht had. Indië was voor haar de kist met thee die van overzee kwam en de verhalen van kris, bestuur en tijgerjacht. In Indië was volgens haar iets groots verricht en mijn kritische houding ten aanzien van ons koloniale verleden vond ze onbegrijpelijk. Nooit hadden we het echter over een veel zichtbaarder deel van ons Indische verleden, waarschijnlijk omdat dit voor haar moeilijk lag. Haar man, mijn grootvader, was wat in Indië een indo genoemd werd. Mijn betovergrootmoeder heette Jaleiha en trouwde in Palembang. Haar achterkleinzoon Johan Willem Thomas Küller trouwde met Tineke Goethart. Voor mij is deze afkomst een mooiere erfenis dan de dagboeken van oom Henri.

De geschiedschrijving over Indië voedde jarenlang in grote lijnen de ideeën van mijn grootmoeder, inclusief haar blinde vlek voor de implicaties van de scheve machtsverhoudingen van destijds. Tegenwoordig is dat anders en daar gaat een enorme verbindende kracht van uit. In 2018 vertelde ik aan verschillende taxichauffeurs in mijn beginners-Indonesisch wat ik als ‘belanda’ in het Arsip Nasional van Jakarta kwam doen. Tot mijn verbazing was mijn verhaal voor hen meteen te volgen. Het idee dat Indonesiërs lang geleden in de Post en bij de trein het heft in eigen handen namen voor een betere toekomst, paste bij hun lange dagen in de ‘macet’ – de eeuwige file van de hoofdstad. Je familie, zo wisten zij, is waar je voor werkt en waarom je niet opgeeft. Het is een sterker verhaal dan kris, bestuur en tijgerjacht.

Voor mijn reis naar het verleden was tijd nodig die ik kreeg van mijn gezin, van mijn vrienden en al die mensen die ik onderweg tegenkwam in verband met mijn onderzoek. Mijn grote dank is voor jullie, elk op een andere manier. Net als het dorp dat nodig is om een kind groot te brengen, gaven jullie me de kracht om ‘mijn boekje’ af te maken en de confrontatie met mezelf aan te gaan. Nu dit verhaal er is, ga ik weer verder en kunnen anderen in Indonesië en daarbuiten weer verder met dit verhaal.

Bart Schmitz, Leiden, oktober 2022